

Nabiyeva Anargul
Muxametkaziyeвна
TOSHKENT AMALIY FANLAR UNIVERSITETI
"TARMOQLAR IQTISODIYOTI"
KAFEDRASI ASSISTENTI

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINING INNOVATSION RIVOJLANISHI

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi innovatsion rivojlanish sharoitida tahlil qilinadi. 2022 yil innovatsiyalar indeksi bo'yicha dunyo mamlakatlari reytingi O'zbekistonning ushbu reytingdagi o'rnini ko'rsatib berilgan. Shuningdek, ushbu reytingda O'zbekistonning kuchli va zaif tomonlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: innovatsion rivojlanish, global innovatsiyalar indeksi, institutlar, inson kapitali va tadqiqotlari, infratuzilma, bilim va texnologiya iqtisodiyoti natijalari, ijodiy mehnat unumdorligi, ichki bozorni rivojlantirish, biznesni rivojlantirish.

Nabieva Anargul
Mukhametkaziyeвна
ASSISTANT OF THE DEPARTMENT
"ECONOMICS OF INDUSTRIES"
TASHKENT UNIVERSITY
APPLIED SCIENCES (TAFU)

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Abstract: The article analyzes the development of the economy of Uzbekistan in the context of innovative development. The rating of countries of the world according to the innovation index 2022 is given, indicating the place of

Uzbekistan in this rating. An analysis of the strengths and weaknesses of Uzbekistan in this rating was also carried out.

Key words: innovative development, global innovation index, institutions, human capital and research, infrastructure, results of the knowledge and technology economy, creative work productivity, domestic market development, business development.

Yangi O‘zbekistonni 2022-2026-yillarda rivojlantirish strategiyasining strategik maqsadlaridan biri “Iqtisodiyotga innovatsiyalarni keng joriy etish, sanoat korxonalarini va ilmiy muassasalar o‘rtasida kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish” [1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-son qarorida [2] O‘zbekistonning 2030-yilgacha Global Innovatsion Index reytingi bo‘yicha dunyoning 50 yetakchi davlati qatoriga kirishi maqsadi e‘lon qilingan. Ushbu maqsadga erishishning asosi fan sohasini zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashtirishdan iborat bo‘lib, bu o‘z navbatida uning rivojlanishini mustahkam normativ-huquqiy baza bilan tartibga solinadigan tarkibiy, tashkiliy, kadrlar, infratuzilma va moliyaviy ta‘minlashda tub o‘zgarishlarga olib kelishi kerak.

Bu ishlarni amalga oshirish yo‘nalishida “Fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi va “Innovatsion faoliyat to‘g‘risida”gi qonunlar qabul qilindi [3]. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi ushbu qonunlar bilan fan, ilmiy va innovatsion faoliyat sohasidagi vakolatli davlat organi etib belgilangan. Mazkur hujjatlar bilan bir qatorda mamlakatimiz uchun dolzarb va istiqbolli yo‘nalish bo‘lgan startap ekotizimini shakllantirishga asos bo‘ladigan “Startaplar to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ham ishlab chiqildi. Umuman olganda, so‘nggi uch yilda mamlakatimizda O‘zbekiston Respublikasining ilmiy-innovatsion rivojlanishini tartibga soluvchi 90 dan ortiq me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etildi.

Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan amalga oshirilgan keng qamrovli, maqsadli ishlar natijasida uzoq tanaffusdan so'ng ilk bor mamlakatimiz mavjud bo'lmagan davrda yaxshilangan ko'rsatkichlar bilan Global Innovatsion Indeks (GII) reytingiga kiritildi. O'zbekiston 131 ta davlat ichida 82-o'rinni (2022-yil) egalladi va 2015-yilga nisbatan (O'zbekiston 140 ta davlat ichida 122-o'rinni egalladi) ushbu yutuq so'nggi yillarda ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan faol islohotlarning to'liq samaradorligini qayd etish imkonini beradi. Mamlakatlarning ilmiy-innovatsion salohiyati va yutuqlarini baholashda jami 80 ko'rsatkichdan foydalaniladi. O'zbekiston institutlar (Institutions), inson kapitali va tadqiqotlar (Human capital & Research), infratuzilma (Infrastructure), bilim va texnologiyalar iqtisodiyoti (Knowledge & technology outputs) va ijodiy mehnat samaradorligi (Creative outputs) kabi ko'rsatkichlarda ijobiy natijalarga erishdi.

Global innovatsiyalar indeksi - bu innovatsion rivojlanish darajasiga asoslangan jahon mamlakatlarini o'rganuvchi va unga qo'shiladigan reyting. Fransiyaning INSEAD xalqaro biznes maktabi metodlari bo'yicha hisoblangan. Tadqiqot 2007 yildan beri Xalqaro biznes maktabi INSEAD va Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (WIPO) o'rtasidagi qo'shma loyiha doirasida olib borilmoqda va hozirda dunyoning turli mamlakatlaridagi innovatsion rivojlanish ko'rsatkichlarining eng keng qamrovli to'plamini taqdim etadi.

Global innovatsiyalar indeksi iqtisodiy rivojlanishning turli darajalarida dunyo mamlakatlarining innovatsion rivojlanishini batafsil tavsiflovchi 82 xil o'zgaruvchidan iborat. Tadqiqot mualliflarining fikricha, iqtisodiy rivojlanish darajasi ham innovatsion salohiyat mavjudligi, ham uni amalga oshirish shartlari bilan bog'liq. Shuning uchun indeks ettita blokga birlashtirilgan ikki guruh ko'rsatkichlarini baholashning vaznli yig'indisi sifatida hisoblanadi:

Mavjud resurslar va innovatsiyalar uchun sharoitlar (Innovatsiya kiritish):

- muassasalar;
- inson kapitali va tadqiqot;
- infratuzilma;

- ichki bozorni rivojlantirish;
- Biznes rivoji.

Innovatsiyalarni joriy etishning amaliy natijalari (Innovation Output):

- texnologiya va bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirish;
- ijodiy faoliyat natijalari.

Shunday qilib, yakuniy indeks xarajatlar va foyda nisbatini ifodalaydi, bu ma'lum bir mamlakatda innovatsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar samaradorligini ob'ektiv baholash imkonini beradi.

Jadvalda 2022-yil sentabr oyida e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, Innovatsiyalar indeksi bo'yicha tartiblangan dunyodagi eng yaxshi 20 ta davlat va davlat maqomiga ega bo'lmagan ma'muriy hududlar ro'yxati keltirilgan.

Global Innovation Index 2020 (GII, Global Innovation Index) reytingida O'zbekiston 131 davlat ichida 93-o'rinni egalladi. So'nggi besh yil davomida ma'lumotlar yo'qligi sababli mamlakat GIIGA kiritilmagan. GII 2020 da O'zbekiston innovatsiyalarga investitsiyalar bo'yicha natijalarga qaraganda yaxshiroq ko'rsatkichni ko'rsatdi: Innovation Input subindeksi bo'yicha 81-o'rin va Innovation Output subindeksi bo'yicha 118-o'rin [4]. Mamlakat "Bozor rivojlanishi" (27-o'rin, Market sophistication), "Infratuzilma" (72, Infrastructure), "Inson kapitali va tadqiqot" (77, Human capital & research) kabi kichik indeks komponentlari bo'yicha o'rtachadan yuqori va o'rtadan past natijalarni ko'rsatdi. - "Bilim va texnologiyalarni rivojlantirish" (90, Knowledge & technology outputs), "Muassasalar" (95, Institutions), "Ijodiy faoliyat natijalari" (127, Creative outputs) va "Biznesni rivojlantirish" (127, Business sophistication).

2021-yil yakuniga ko'ra, O'zbekiston o'sishda davom etdi va yetti pog'onaga ko'tarilib, 86-o'rinni egalladi. (27,4 ball bilan mamlakat daromadi o'rtacha past bo'lgan mamlakatlar guruhida 10-o'rinni, mintaqaviy guruhda 4-o'rinni egalladi). O'zbekiston "Bozorning rivojlanish darajasi" pozitsiyasi bo'yicha (24-o'rin) [5].

Hisobotga ko'ra, O'zbekiston o'rtacha daromadi past bo'lgan mamlakatlar guruhida 10-o'rinni egallagan. Biroq, kechikish yoki ma'lumot yo'q bo'lgan parametrlarni yaxshilash kerak.

GII-2021 ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston innovatsion tizimining kuchli tomonlariga quyidagilar kiradi:

- Institutlar (reytingda 94-o'rin): Biznes boshlash qulayligi (8) Inson kapitali va fan (72): oliy ta'lim (42), shu jumladan fan va muhandislik ixtisosligi bitiruvchilari soni (7), shuningdek, talaba-o'qituvchilar nisbati o'rta ta'limda (37).

- Bozorning rivojlanish darajasi (24): investitsiyalar (11), mahalliy sanoatni diversifikatsiya qilish (22), minoritar investorlarni himoya qilish qulayligi (36).

- Biznesni rivojlantirish darajasi (123): Biznes tomonidan moliyalashtirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari (38)

- Texnologiya va bilimlar iqtisodiyotining rivojlanishi (77): Bilimlarning ta'siri (42), mehnat unumdorligining o'sishi (8), ixtiroga patentlar soni (47) va foydali model (22).

O'zbekistonda innovatsion faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi zaif tomonlarga quyidagilar kiradi:

- Inson kapitali va ilm-fan (72): oliy ta'limga qabul qilish (108 ta) va universitetlarning QS reytingidagi o'rni (74);

- Institutlar (94): tartibga solish sifati (126); qonun ustuvorligi (123).

- Infratuzilma (72): umumiy ekologik barqarorlik bloki (101), birinchi navbatda energiya samaradorligi (115) va ISO 14001 sertifikatini (106).

- Biznesni rivojlantirish darajasi (123): ta'lim dasturlariga ega kompaniyalar soni (91); klasterlarning rivojlanishi (95).

- Texnologiya va bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirish (77): ilmiy-texnikaviy maqolalar/milliard PPP \$ YaIM (125), keltirilgan hujjatlar H-indeks (112), bilimlarni tarqatish (102), olingan ISO 9001 sifat sertifikatlari soni (83).

• Ijodiy faoliyat natijalari (113): Internet ijodkorligi (122), Madaniy-ijodiy xizmatlar eksporti, umumiy savdoning % i (95), bosma va boshqa ommaviy axborot vositalari (79) [6].

Reyting tuzuvchilarning fikricha, O'zbekistonda innovatsiyalar samaradorligi aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot va fan, texnologiya va innovatsiyalarga yo'naltirilgan investitsiyalarning joriy qiymatini hisobga olgan holda kutilayotgan darajaga mos keladi. Etakchi mamlakatlardan ortda qolish an'anaviy tarzda tadbirkorlik va ijodiy faoliyat uchun sharoit yaratuvchi institutlar samaradorligining pastligi bilan belgilanadi.

Biroq hali ham shunday pozitsiyalar mavjudki, ular bo'yicha O'zbekistonning global indekslardagi reytingini baholash va yaxshilash imkonini beradigan ma'lumotlar yo'q. Bular kabi sohalar:

- ko'p bilim talab qiladigan bandlik (%).
- Oliy ma'lumotga ega bo'lgan ayollar (%).
- Ilmiy-tadqiqot ishlari sohasida universitetlar va sanoat o'rtasidagi hamkorlik.
- Klasterlarning rivojlanish darajasi va chuqurligi.
- o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha PISA shkalasi.
- Bozor kapitallashuvi, YaIMga nisbatan %.
- Venchur investorlari, bitimlar/milliard YaIM.
- venchur kapitalni oluvchilar, bitimlar/mlrd. XQH bo'yicha YaIM.
- Dasturiy ta'minot bo'yicha xarajatlar, YaIMga nisbatan %.
- Jahon brendi qiymati, yuqori 5000, YaIMning %.
- AKT va tashkiliy modelni yaratish.
- Ko'ngilochar va media bozori.

2021 yilgi GIIda 19 ta iqtisod o'z rivojlanish darajasini hisobga olgan holda kutilganidan yaxshiroq natija ko'rsatdi. Bunday iqtisodiyotlar dinamik innovatorlar deb ataladi. Rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash va maqsadlarni belgilashda O'zbekiston o'z oldiga mintaqaning dinamik innovatori bo'lish

vazifasini qo'yishi kerak. Mamlakat faollashtirilishi kerak bo'lgan yetarli salohiyatga ega [7].

Shunday qilib, bugungi kunda mamlakatimizni innovatsion rivojlantirishning asosiy strategik yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- innovatsion infratuzilma sub'ektlari (innovatsion texnologiyalar parki, texnologiyalar transferi markazi, innovatsion klaster, venchur tashkilot, innovatsion markaz, startup akselerator, inkubator) tarmog'ini shakllantirish, shuningdek, yirik ishlab chiqarishni (kapital yaratish) tashkil etish orqali startup tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash;

- innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish orqali innovatsion faol tashkilotlar ulushini oshirish;

- kichik biznes subyektlarining innovatsion faolligini oshirish orqali hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy o'sishini ta'minlash;

- mahsulotning yangi turlari va innovatsion texnologiyalarni yaratishning g'oyadan tortib to yakuniy iste'molchigacha bo'lgan kompleks tizimini ta'minlash orqali innovatsiyalarga bo'lgan talabni rag'batlantirish;

- ta'limning barcha bosqichlarida ijodkorlik ko'nikmalarini, innovatsion tadbirkorlik va innovatsiyalarni rivojlantirish orqali innovatsion faoliyatni boshqarishda inson kapitalini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonuni, Zru-630-son, 24.07.2020 // <https://lex.uz/ru>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3416-son qarori, 2017 yil 30 noyabr // <https://lex.uz/ru>.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-son qarori // <https://lex.uz/docs/5073449>.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2017-2020 yillarga mo‘ljallangan fan va innovatsiyalar bo‘yicha Milliy ma‘ruzasi. – Toshkent, 2021 yil.

5. Global Innovation Index 2022 What is the future of innovation-driven growth? 15 th Edition. Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera Leónand Sacha Wunsch-Vincent. © WIPO, 2022

6. Goncharenko L.P., Oleynikov E.A., Berezin V.V. “Innovatsion menejment” darsligi/M.: KNORUS, 2005, - 544 b.

7. Innovatsion menejment: bakalavrlar uchun darslik / ed. V.Ya. Gorfinkel, T.G. Popadiuk. M.: Prospekt, 2013 yil.